

بازگشت به آغاز؛ معرفی چاپ جدید مقتل ابومخنف

سعید طاوسی مسرور^{۵۵}

در آسیب‌شناسی مراسم عزاداری سید الشهداء(ع) معمولاً رویکردها سلبی است و مثلاً می‌گویند این‌گونه نخوانید و دروغ نگویند و تحریف نکنید و مانند این‌ها. کمتر پیش می‌آید که

^{۵۵} دانشجوی دکتری تاریخ اسلام، دانشگاه تهران

بگویند چه بخوانید. البته این مشکل خاص این مسئله نیست؛ بلکه کلاً اشکال گرفتن در قیاس با راهکار ارائه دادن کار بسیار راحتی، بلکه غیرقابل مقایسه است. انتشارات خیمه سال گذشته چاپی جدید از کتاب *مقتل الحسین(ع)* اثر ابومخنف لوط بن یحیی ازدی (درگذشته ۱۵۷ ق.) ارائه کرد که درخور تحسین است و پاسخی است ایجابی به مسئله پیش گفته و این سؤال که درباره قیام امام حسین(ع) بهتر است چه بخوانیم؟

مقتل ابومخنف قدیمی ترین مقتلی است که اگر نگویم همه آن، دست کم بخش اعظم آن باقی مانده؛ به این شکل که ابوجعفر محمد بن جریر طبری غالب یا تمام متن این کتاب را در تاریخ خود نقل کرده است. البته این که روی جلد چاپ جدید نوشته شده: نخستین مقتل مکتوب امام حسین(ع)، خالی از مسامحه نیست؛ زیرا جابر جعفی (درگذشته ۱۲۸ ق.) کتابی به نام *مقتل الحسین(ع)* داشته و از آنجا که نام ابومخنف در زمره شاگردان جابر جعفی ذکر شده و وی از جابر روایاتی درباره جنگ های جمل و صفین نقل کرده، باید کتاب جابر جعفی را متقدم بر کتاب ابومخنف دانست. به علاوه به قاسم بن اصیغ بن نباته نیز مقتلی منسوب است که آن نیز پیش از کتاب ابومخنف نوشته شده است. متأسفانه نسخه ای از این دو مقتل و نیز از اصل مقتل ابومخنف در دست نیست؛ اما در میان آنچه به ما رسیده، صدوسیزده روایت بلند و کوتاه طبری از مقتل ابومخنف قدیمی ترین گزارش جامع و منسجم از واقعه عاشورا است. حال به عنوان این نوشتار برمی گردیم؛ یعنی بازگشت به آغاز. منظور از این عنوان این است که برای زدودن تصویر قیام عاشورا از تحریف ها و پیرایه ها باید به سراغ متون متقدم رفت (چنان که محدث قمی هم در ابتدای *نفس المهموم* به ضرورت این کار اشاره می کند) و در میان متون متقدم، مقتل ابومخنف با ارزش ترین متن است؛ زیرا قدیمی ترین است و مؤلف آن که خود اهل کوفه بوده به هر سه منبع ممکن نقل اخبار عاشورا دسترسی مستقیم داشته است؛ یعنی امامان معصوم(ع)، بازماندگان کاروان و سپاه امام حسین(ع) و دشمنان و قاتلان آن حضرت. بدیهی است که دیگر مطلعان از واقعه عاشورا هم اطلاعات خود را مستقیم و غیرمستقیم از این سه منبع اصلی دریافت کرده اند.

در این کتاب با یک گزارش عقلانی و قابل باور از قیام امام حسین(ع) مواجه خواهید شد و خبری از داستان های عجیب و غریب که در بعضی متون متأخر مانند *روضه الشهداء* آمده و برخی داستان سرائی های شفاهی مداحان و روضه خوانان نیست. مثلاً کل آمار کشته های سپاه دشمن هشتاد و هشت نفر است که با شرایطی که از روز عاشورا سراغ داریم، طبیعی به نظر می -

بازگشت به آغاز؛ معرفی چاپ جدید مقتل ابومخنف ۲۱۷

رسد؛ نه چند هزار نفر که در برخی کتاب‌ها نوشته شده و در برخی روضه‌ها می‌گویند و حتی برای توجیهش این را ساخته‌اند که روز عاشورا ۷۲ ساعت بوده است!!!^{۵۶}

از محاسن این چاپ این است که برای نخستین بار متن عربی و ترجمه فارسی مقتل ابومخنف با هم به چاپ رسیده؛ به نحوی که در هر صفحه ابتدا ترجمه روایت ذکر شده و در صفحه مقابل آن اصل متن عربی آمده است. ترجمه به فارسی را دکتر حجت‌الله جودکی به‌خوبی انجام داده و به تعبیر دکتر محمدرضا سنگری ترجمه این کتاب «روان و امروزی» است. دکتر جودکی در مقدمه خود، مقتل ابومخنف را به‌عنوان مقتل معیار برای سنجش و راستی‌آزمایی دیگر مقاتل معرفی کرده است و تأکیدش بر همان مسئله مورد نظر این نوشتار است؛ یعنی بازگشت به قدیمی‌ترین سند مکتوب بازمانده برای تحریف‌ستیزی. البته بدیهی است که هر آنچه در مقتل ابومخنف نیامده یا به آن اشاره نشده، لزوماً دروغ و ساختگی نیست و باید با مطالعه تطبیقی ابومخنف با دیگر آثار متقدم درباره قیام عاشورا و نیز استفاده از روش‌های نقد متن به درک جامع‌تر و صحیح‌تری از واقعه عاشورا رسید. البته عدم هماهنگی برخی گزارش‌های متأخر با بافت گزارش ابومخنف به‌تنهایی نشان‌دهنده ضعف آن گزارش‌ها تواند بود.

دکتر جودکی در پیشگفتار کتاب، معرفی مفیدی از مقتل ابومخنف ارائه داده و در انتها چاپ شیخ محمدهادی یوسفی غروی از این کتاب را نقد کرده و با ذکر اشکالاتی، آن را «تصحیح غیرعلمی» دانسته است.

خواندن مقدمه دکتر سیدمحمد مهدی جعفری درباره مقتل نگاری نیز خالی از لطف نیست؛ به‌ویژه اشارات وی به علل بی‌اعتبار بودن مقتلی که به نام ابومخنف سال‌ها پیش در نجف چاپ شده است. متأسفانه این نسخه جعلی از مقتل ابومخنف هنوز هم محل رجوع است؛ به‌ویژه نسخه دیجیتالی که از چاپ کویت (۱۴۰۸ ق.) تهیه شده و در اینترنت در دسترس است و افراد ناآگاه آن را مقتل ابومخنف می‌پندارند. علاوه بر نکات دکتر سیدمحمد مهدی جعفری، دکتر جودکی هم در پیشگفتار نکات دیگری را در این باره ذکر کرده است. اما این شواهد را هم در

^{۵۶} ن.ک. بخش آفت گزافه‌گویی از کتاب از عاشورای حسین تا عاشورای شیعه، محمد اسفندیاری، تهران:

اثبات جعلی بودن و انتساب دروغین متن چاپ نجف و کویت به ابومخنف می‌توان ذکر کرد:
- می‌دانیم که هشام کلبی راوی مقتل ابومخنف بوده است؛ اما در نخستین صفحه از چاپ نسخهٔ مجعول می‌بینیم که این ابومخنف است که از هشام روایت می‌کند!
- در ادامه خواهیم دید که از کلینی روایتی نقل شده یعنی ابومخنف که در ۱۵۷ ق. رحلت کرده؛ از محدثی که در قرن سوم دنیا آمده و در ۳۲۹ ق. از دنیا رفته روایت کرده است!^{۵۴۷}

در انتهای چاپ جدید مقتل ابومخنف هم دو پیوست مفید آمده است: اول فهرست اسامی راویان روایات منتخب از تاریخ طبری و دوم توضیحاتی درباره تعداد و اسامی شهدای قیام امام حسین (ع) براساس گزارش ابومخنف. از طراحی جلد کتاب هم که حاصل زحمت محمد صمدی است نباید گذشت؛ زیرا بسیار زیبا و مناسب است.
شایسته است قسمتی از کتاب را با هم بخوانیم:

ابومخنف گفت: بعضی یارانم از ابی‌خالد کاهلی نقل کردند: صبح هنگام حسین (ع) دستش را بالا برد و چنین دعا کرد: «خدایا در هر گرفتاری اعتماد من به توست و در هر سختی به تو امیدوارم! در هر امر مهمی به پشتیبانی تو دل بسته‌ام! چه بسیار سختی‌هایی که قلب‌ها تاب تحمل آن را ندارد و راه چاره بر آدمی می‌بندد! در این حال دوست از یاری دست برمی‌دارد و دشمن سرزنش می‌کند. این همه را به پیشگاه تو می‌آورم و با تو راز می‌گویم که جز با توام رغبتی نیست. تنها تو گشایندهٔ درهای بسته و برطرف‌کنندهٔ مشکلاتی! هر نعمتی از توست و هر نیکویی تو را سزد! همهٔ راه‌ها به تو ختم می‌شود!»^{۵۴۸}

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^{۵۴۷} ص ۱۲، چاپ کویت

^{۵۴۸} مناجات امام حسین (ع) در روز عاشورا، روایت ۶۹، ص ۲۶۴.